

Epidemia, quae anno 1826 urbem Groningam adflixit / [Gerbrand Bakker].

Contributors

Bakker, G. (Gerbrand), 1771-1828

Publication/Creation

Groningen : W. van Boekeren, 1826.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/jjhup4tx>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

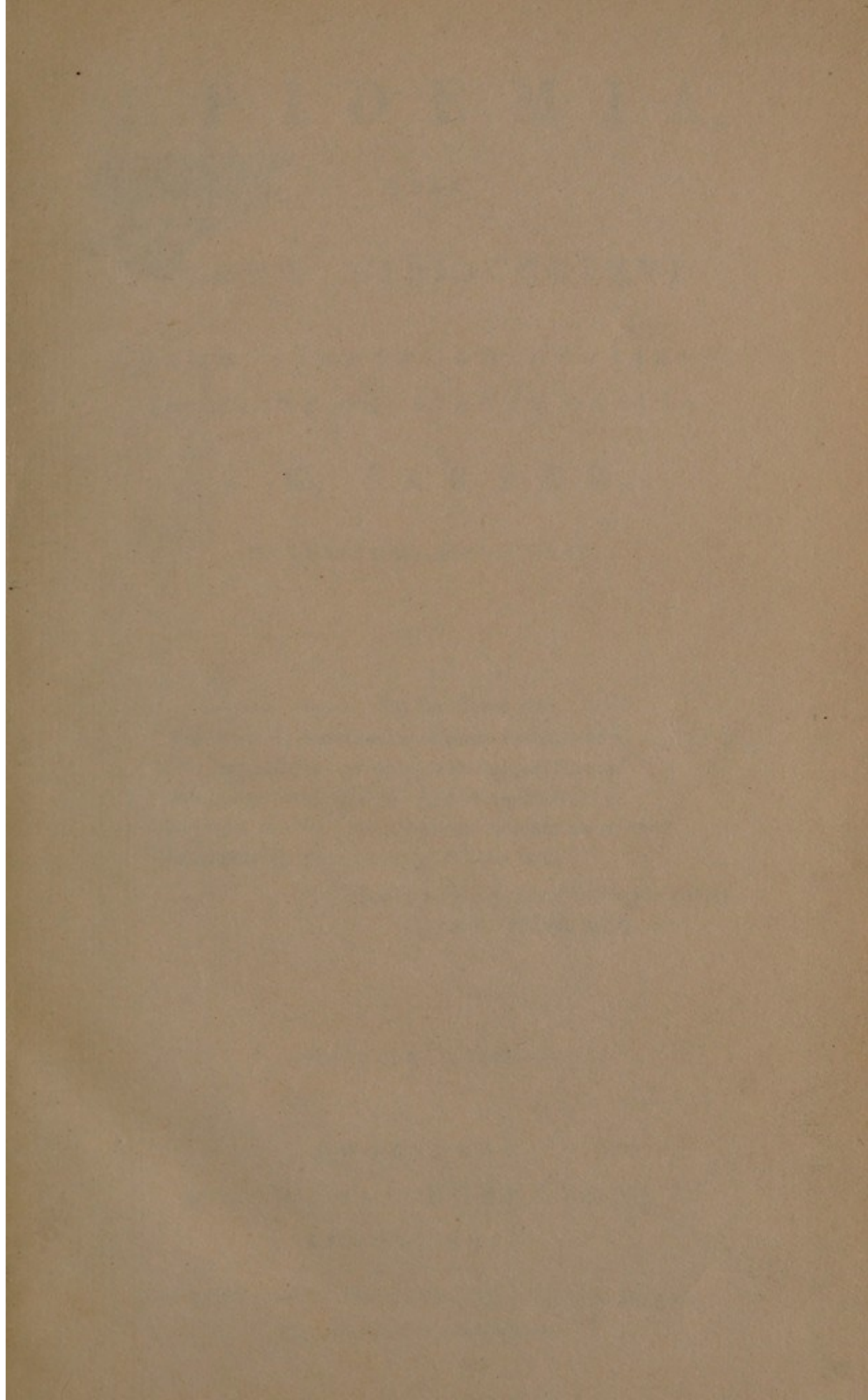
You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

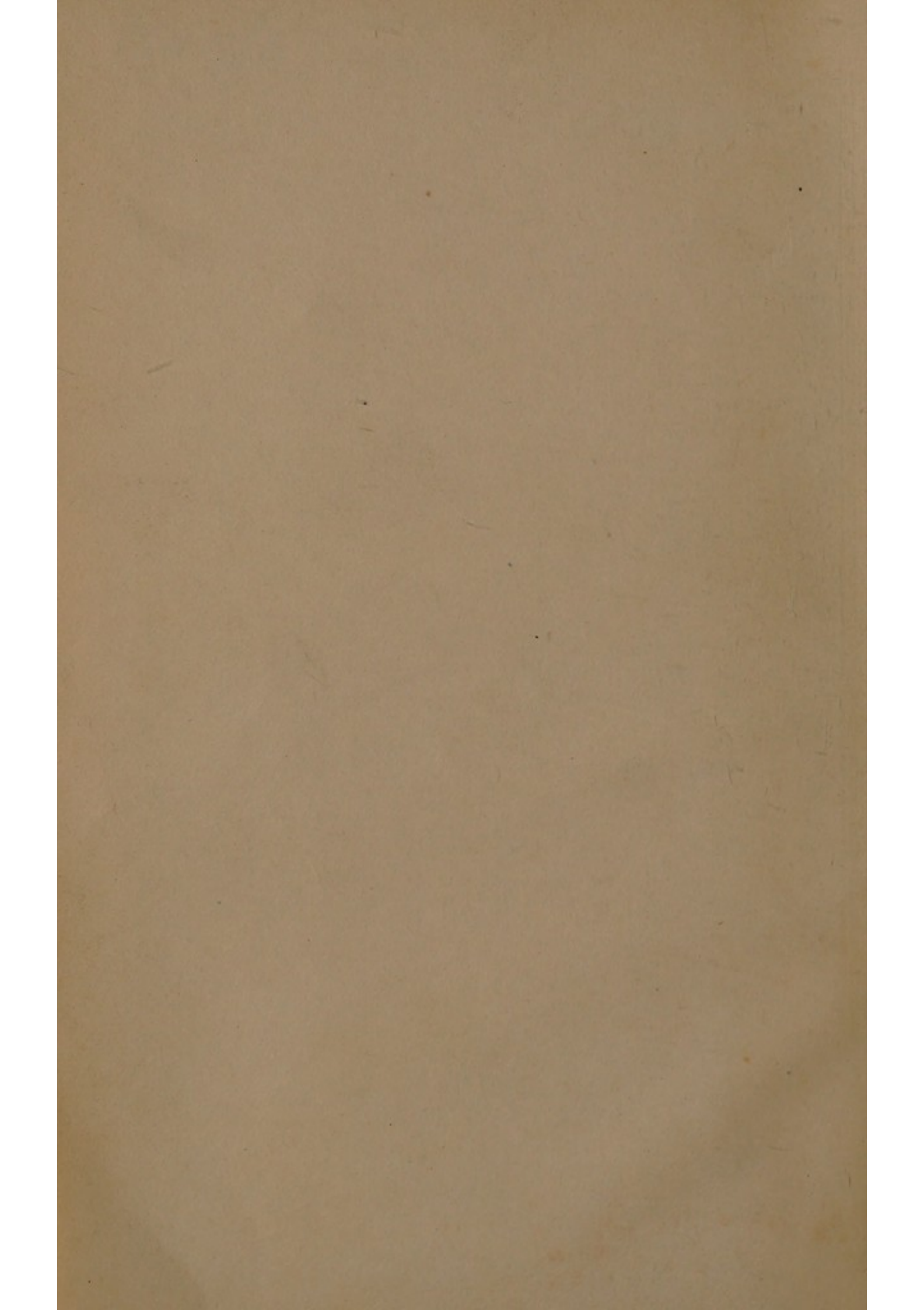

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

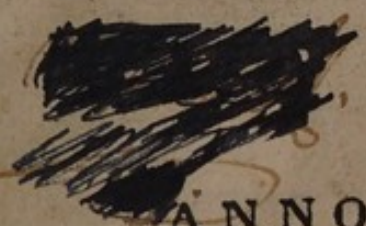

12009/B

43559
1
E P I D E M I A,

QUAE

ANNO CIOIOCCCXXVI

URBEM GRONINGAM ADFLIXIT,
IN BREVI CONSPECTU POSITA

A G. BAKKER,

PROFESSORE MEDICINAE.

——— ——— Fit morbidus aer,
Atque ea vis omnium morborum pestilitasque,
Aut extrinsecus, ut nubes nebulaeque superne
Per caelum veniunt: aut ipsa saepe coorta
De terra surgunt, ubi putrorem humida nacta est,
Intempestivis pluviisque et solibus icta.

Lucretius Carus de rerum natura
Lib. VI. vsu 1095.

GRONINGAE

apud W. VAN BOEKEREN,

CIOIOCCCXXVI.

Ubi etiam prostat hic conspectus, Lingua Belgica
ab Auctore conscriptus.

E P I D E M I A

QUAE

ANNO CXCICCCXXV

URBEM GLOUCESTERIENSIS ADFLIXIT
IN BREVI CONSPICUO POSITA

A. G. BAKER.

PROFESSOR MEDICINAE.

PER MARCHIUM 1895.

Adhuc etiam omnium morborum perniciem.

et ceteris, ut nunc habetis hanc libellam.

Per ceteris rebus, et his libellam.

De ceteris rebus, et his libellam.

Per ceteris rebus, et his libellam.

Per ceteris rebus, et his libellam.

Per ceteris rebus, et his libellam.

INDEX ARTICULORUM.

- § 1. *Opusculi origo ac propositum.*
- § 2. *Generalis soli atque aeris patrii consideratio.*
- § 3. *De situ ac natura agri et Urbis Groninganae.*
- § 4. *Morbi initium, progressus, letalitas, in variis Provinciae locis.*
- § 5. *Epidemiae, qualis intra muros erat, conspectus.*
- § 6. *Inquiritur in morbi naturam.*
- § 7. *Morbi sequelae.*
- § 8. *De iis, quae docuit cadaverum inspectio.*
- § 9. *Inquiritur in morbi indolem contagiosam.*

§ 10. *Causarum morbi generalium consideratio.*

§ 11. *Contractior causarum generalium expositio.*

§ 12. *De causis cur majori cum vehementia in
Urbe saevierit morbus, ac diutius ibidem
protractus fuerit.*

a) Causae accedentes.

§ 13. *Continuatio.*

*b) De causa locali, peculiari,
endemica.*

§ 14. *De Epidemiae recurrentis periculo.*

§ 15. *De Epidemiae prophylaxi et cura.*

EPIDEMIA GRONINGANA

ANNI CICICCCCXXVI.

§ 1.

Opusculi origo ac propositum.

Magnae procul dubio cuivis Medico utilitatis est morborum popularium historia: phaenomena enim, quae in labefactata singulorum hominum fanitate occurrunt, non raro aliquid obscuri habent atque ambigui: utrum nimirum originem ducant e rebus ambientibus, nec tamen vulgaribus, an vero et in quantum debeantur vitae generi, temperamento, moribus, gestis vel quidquid demum hominem faciat ab homine diversum.

Neque in ipso morborum peculiarium decursu facilius est dijudicatu, quatenus symptomata critica fuerint quae symptomata, quid Natura fecerit quid medendi ratio: ubicunque enim agitur de vita ac salute humana, has servare primum, scientiam suam augere accesforium Medici est officium, atque hoc praesertim sensu, cum Hippocrate, experimentum difficile habeatur et iudicium periculosum.

In constitutione vero epidemica, morborum radii, in communem focum collecti, tantum lucis spargunt ut, ab heterogeneis ac fortuito accedentibus, non aegre separentur quae pertinent ad veram morbi Naturam; hanc signa sollicitè comparata deinde in aprium ponunt, et in Medicina facienda vix quidquam relinquunt incerti.

Nec tamen pauca sufficiunt morborum vulgarium exemplaria: namque ut in locupletissimo Naturae organicae thesauro vix aliquid sibi simile est, sic etiam morbi inter se diversi sint necesse est pro causis; sitve hae ex Terrae visceribus exsurgant, aut ab Astrorum efficacia pendeant, aut mille ceteroquin modis mutabili producantur Atmosphaerae conditione.

Praesertim vero nostra Epidemia omnium meretur observantiam: primo enim, post hominum memoriam, tam in urbe quam ruri nulla fuit adeo generalis adeoque graviter simul incolas infestans;

deinde, aliis praecellit singulari ejus ac perquam paradoxo ingenio. Est nimirum nec verna nec autumnalis; ab initio ad finem typum sequitur febris intermittens aut sub ejus dominio est; motu insolito et quasi retrogrado in puriorem intermittentem transit, absque tamen ut benignior inde evaserit; inter eximie malignos minime referenda, neque etiam contagiosa, multis fuit letalis; tot menses perstitit, quod hebdomadam fere spatio conscripti esse solent; omnium denique primam corripuit Urbem, salubritatis fama prae aliis fere celebratam.

Multorum igitur Medicorum, tum Patriae nostrae cum etiam extraneorum, desiderio atque expectationi occurrere, si conscripta iis tradatur hujus morbi historia, partim mihi patuit, partim suspicari licebit. Hanc vero rem mihi suscipiendam esse arbitratus sum, quoniam ex omnibus, qui aegrorum curationi operam dederunt ipsi, vix quisquam tanto fruatur otii; me scilicet praxis minus occupavit, praeter mensem Septembris cum sequente; quae pars tantummodo spatii est, quod Epidemia implevit, spatii vero, quo morbi atrocitas ad summum pervenerat.

Ex Epidemiae historia dare quae ipse vidi, iisque meam, de morbi indole et causis quaeque

reliquae sunt ejus conditiones, sententiam subungere animus est; de primo Epidemiae ingressu, de aliis Patriae regionibus, de cadaverumque inspectione, aliunde mihi notis, tantum additurus, quantum facere videatur ad rem ipsam illustrandam.

Erroribus qui, in judicando vel in ipsa etiam observatione, remanserint, majore experientia vel vi unita fortiores meliora aliquando substituant, est mihi in votis: in tanta enim aegrotantium copia rebusque adeo confusis ac pene desperabundis, si unius hominis, mei saltem non est integram omnique numero absolutam conscribere Epidemiae historiam, et cum Sydenhamo (de morbis epidem. ad finem Cap. 3.), „unum hoc molior, ut quo pacto res se habuit nuper, enarrem, quod ad has scilicet regiones spectat et hanc, in qua degimus, Urbem; ut meum, quale quale sit, symbolum conferam ad opus inchoandum.”

§ 2.

Generalis soli atque aeris patrii consideratio.

Si quis Patriae nostrae, septem nimirum, quibus quondam constabat, Provinciarum contemplatus fue-

fuerit situm in maris Belgici simulque sinus ejus mediterranei litore, ad fluminum ostia ipso flumine multo ampliora, cum insigni lacuum et canalium ubivis reptantium numero; si tantae aquarum copiae addiderit atmosphaeram, tempore brumali vaporibus necesarie gravidam ac nebulis, ex amplissima hac superficie surgentibus, nec raro etiam media aestate vento boreali ex mare de repente adlatis, vix crederet, tantam hominum frequentiam, tam parvo spatio accumulata, sanitate satis illaesa frui posse vitamque ad solitas Naturae terminos producere. Nihilo tamen minus satis superque historia constitit, morbos populares Nostratibus nec frequentiores esse, nec graviores, nec funerum numero insigniores quam in plerisque terrae regionibus.

Hae vero conditiones multo feliciores esse deberent, nisi aquosae atmosphaerae caeloque mutabili, quaeque reliquae sint potentiae nocentes propriae, accederet ipsius fundi in pluribus regionibus inconstantia; quando nempe flumina glacie obstructa aut Oceani fluctus vento coacervati, victo quolibet artis fervatricis munimento, terras deliviores aquis penitus submerferint. Notissimum enim est, tali diluvie, cum massa aquarum aucta deminui caloris temperaturam, atque hoc

pacto increscere morborum nostratibus propriorum numerum.

Nec tamen in solo frigore, humidiori etiam temperiei juncto, morborum nostrorum ponimus causam: jam dudum quippe omnium constitit experientia, multo gravius nos plecti, insolito aestu ad constitutionem hanc, quasi endemicam, accedente; nec mirum: etenim tempore quo sensim sensimque in aera dissipantur vapores aquei meraci, primo loco huic aeri humido simulque frigido mox succedit humor calidus, ad morbos insolitos homines infuetos disponens ac pariter excitans; deinde fundo siccato, tali dispositioni vel morbo etiam jam ingresso, nova causa adjicitur, miasma nempe specificum, aliûs in universum naturae morbos producens, quam catarrhales ac biliosos a perspiratione turbata oriundos, quales epidemiae, his terris propriae, esse solent ac saepe recurrere.

Ad nostrum propositum facit inquirere in hujus miasmatis naturam aut saltem originem. Sunt, qui terrae argillaceae seu aluminosae, momento quo siccari incipiat, effluviis, prae aliis inprimis prae fundo arenario, tribuunt specificè nocivam hanc potentiam. Nec desunt quoque exempla, terram argillaceam, eamque valde compactam, qualis agro-

agrorum nostrorum fertilitatem facere solet, ardente sole diu exsiccatam, ex hiatu profundo hinc et inde aperto, vapores emisisse ruricolis manifeste nocentes. Argilla autem vix potest quin maxima in culpa ponatur, si comparata fuerit cum solis terris arenosis: praeterquam enim quod sabulum, humore quantum capere possit imbutum, porositate sua aquam facile demittat, quodque reliquum est ardore solis ventisque dispergentibus cito exhauriatur, non obliviscendum est, nostrae experientiae fontes, sitve solum vaporem aqueum spectent vel miasma quoddam specificum, maximam partem in terris argillaceis esse sitos. Primo nimirum, maris Belgici fundus ad fluminum ostia ex argilla constat, quae aquarum recessu, a tempore praesertim vernali ad autumnum usque, saepius nuda jacere solet; ita vero ut, siue maris aestu vel procellis quandoque impulsâ aqua, a plenaria siccitate fervetur; ejusmodi quoque evaporatio, si diu persistiterit, sua contribuere poterit ad excitandam febrem, hinc inde endemicam, indolis biliofae, quandoque typhoideae, nec raro intermittens.

Deinde, pars nostrae Patriae fluviis non raro, subinde etiam aqua marina obrui solet; cujus rei proximum atque tristissimum exemplum habemus

in submersione, quae accidit circa initium anni praegressi.

A tali diluvio liberae manent terrae fabulosae, ut elevatiores, adffiguntur contra argillaceae; oriuntur morbis aestivi et autumnales, tam certi ac necesarii aeris valde humidi, praefertim si ad vesperam refriguerit, pedisequi, ut e sola causa praesagiri fere queant.

Denique aggerum ac molendinarum auxilio, lacuum fundus itidem argillofus non raro convertitur in fertilissimum agrum; et in nostra imprimis Provincia insignis terrae copia, fluviorum ipsiusque maris alluvie accumulata, simili arte aquarum dominio erepta est, eripique quotidie pergit.

Vapores autem argillaceos solos non esse accusandos, historia nostra, ni fallor, docebit.

§ 3.

De situ ac natura agri et Urbis Groninganae.

Maxima huius Provinciae pars, quatenus comprehenditur flumine Hunefo, ostio Amasi ipsoque mare, et canalibus, qui ab Urbe ducunt orientem versus ad Delfsilam, tractuque opposito ad

fines Frisiacos, pauculis exceptis solum habent argillaceum. Regiones contra, quae Frisiam interjacent ac Drentiae plagam occidentalem, sabulo constant limoso. Reliquis, versus meridiem et orientem ab Urbe fitis, praeter agros fertilissimos Dullarti viciniam tenentes, arena est cum terra turfaria.

Haec maris ejusque borealem Provinciae partem cingentis vicinitas, ac situs, quem ager Groninganus occupat ad septentrionales Belgii limites, plurimum faciunt ad explicandam temperiem reliquis Provinciis frigidiorum: non ampla enim est aquosa lacuum superficies, et quamvis agri quidam, praecipuis suburbani, hieme aquis submersi maneant, rari tamen sunt, nisi ad limites Monasterienses, loci vere paludosi.

Urbs cum Provincia id commune habet, ut in solo posita sit, e terra argillacea constanti ac sabulosa. Pars enim ejus ferme dimidia finem occupat dorso illius elevatioris inter flumina Aham et Hunesum; quae pars est regionis montanae in longam distantiam protractae, nomine Hunsruck notissimae, hic loci omnis generis lapides et locupletissimum continentis petrefactorum thesaurum. Ex regione suburbana boreali, ubi lente desinit, collis hic iuxta lineam fere rectam ducitur

per totam urbem, meridiem versus; deinde sensim adscendit ad editiores usque vicinae Drentiae locos, eo cum effectu ut Groningani destituantur radiis solaribus reflexis, quos ab opposito clivi latere accipiunt Drentiae ac Transisalaniae regiones meridionales; qui igitur situs accedit ad mox nominatas rationes, ob quas tempestate fruimur frigidior, qua hiems longior evadit simulque durior, cum reliquis Patriae regionibus comparata.

Tam longe vero abest ut hae conditiones quidquam detrahant de Urbis salubritate, ut potius inter sanitatis praesidia censeretur mereantur. Etenim aer humidus frigori junctus, qualis nostris in terris frequens esse solet, perspirationem non tam facile turbat adfuetis, sanis, bene pastis, suaeque, quod primum est, non alienae terrae more vestitis. Praeterea frigus limites suos habet, quos ultra glaciale fit, simulque humore nocere definit.

Ut vitae genus, tum varia necessitate cum populari experientia duce, a climate nunquam omnino est alienum, sic etiam victu utimur paululum durior, vestitu calido, ac foco, quantum requiritur, semper parato atque egregie nutrito.

Dicta confirmant insignis hominum ad aetatem
pro-

provectionem productorum numerus; qualiter etiam habitu forti et faciei colore temperamentum indicatur, ab irritabiliore, nervoso faltem, alienum, atque sic partem faciens temperamenti Batavi, quod, ab Exteris generali nimis titulo minusque feliciter Phlegmaticum appellari solitum, in septem antiquis Provinciis multo magis a se met invicem distat, quam spatium, quo comprehenduntur, inexperto significare videretur.

Qua vero nostra a reliquis, Hollandiae inprimis Provinciae, Urbibus magis discrepat, semper mihi visa est talis constitutio endemica, qua exfulant fere morbi Rachitici ac Scrophulosi, paulo frequentiores contra observantur inflammatorii, quaeque ceteroquin in Patria nostra rarior est, Angina infantum trachealis.

Maximum autem, quo salubritas Urbis probatur, argumentum est in minori morborum vulgarium graviorum frequentia; quo respectu si nostrum comparare voluerimus cum praegressis, adscendendum foret ad Epidemiam anni 1779, quae saeviit in permultis Patriae regionibus; Dysenteria vero, frequentissimum et maxime perniciosum ejusdem morbi symptoma, ut in paucis aliis Urbibus, sic etiam Groningae rarius fuit observatum.

§ 4.

*Morbi initium, progressus, letalitas, in variis
Provinciae locis.*

Tempore vernali usque ad aequinoctium Ruri omnia fere sana, praeter adfectionem indolis typhoidae, praesertim in pago Warfum ad Septentrionales Provinciae fines, nec tamen gravem, et inopit vitae generi maxime tribuendam. In aliis, Zyl-dyk, het Zand, Godlinse, Zeeryp, eodem tempore regnavit Scarlatina benigna.

Ab ineunte mense Iulio, in pagis Middelftum, Warfum, Kantens eorumque vicinia aliquot infantes Tussi quinta perierunt. Ast circa medium huius mensis ad ejus finem, aegrorum, unius Medici curae commisorum numerus a 30 ad 250 fuit auctus (*). Eodem fere tempore morbus adparuit in circulo Dammonensi, simulque in parte boreali regionis Hunesgoniae, absque tamen ut vicinis ei Fivelgoniensibus pepercerit. Abhinc tendere visus est

(*) Pro morbi ruralis hac Historia gratias nostras accipiat Doct. E. W i c h e r s, in regione Middelftumensi praxin medicam atque obstetriciam feliciter exercens, qui mihi roganti quam humanissime eandem exponere voluit.

est in tractus meridionales, ad occidentem simul divergens, atque sic, diversa tamen vehementia, universam fere Provinciam occupare.

Sequentia ex hisce praesertim notanda veniunt. Primo, pagum Kantens ac vicinos funerum numero reliquis longe fuisse superiores, ita ut in hisce, nominatim Stitswert, Zandweer et Eppenhuisen pars circiter $\frac{1}{2}\frac{1}{3}$ incolarum occubuerit; majorem vero circulum Dammonensem accepisse cladem, ubi in solo pago Wirdum $\frac{1}{8}$ pars civium periit.

Deinde, ex utriusque mox nominatis Septentrionalibus Provinciae regionibus, morbo minus laborasse

a) Pagos Garsthuizen, Stedum, Middelfstum, Onderdendam; quamvis postremo loco, qui $\frac{1}{3}\frac{1}{8}$ tantummodo incolarum morte perdidit, maxima fuerit aquae potabilis inopia

b) Regionis Hunesgoniensis partem occidentalem, quae Marnensis quondam fuit Praefectura.

c) Locos mari proxime adjacentes: ita ut ferius simulque levius adfecti fuerint incolae orae maritimae universae et agrorum arte exsiccatorum: quales sunt Ulrum, Vierhuizen, Hornhuizen, Noordpolder, cum reliquis agris in vicinia pagi Uithuizen, inter aggerem veterem atque novum fitis, a Zoutkamp usque ad Delfsilam; qui tamen ipse

locus, respectu etiam Epidemiae, circulo Dammonensi adnumerandus est.

Ex hisce elucet, morbum selem suam primariam habuisse in plaga Provinciae Septentrionali, ibidemque maximo furore saeviisse in parte fere media, Urbem inter et litora maris, five ab iis ad distantiam circiter 15,0 kilometrorum.

§ 5.

Epidemiae, qualis intra muros erat, conspectus.

Quae anni praecedentis autumno observata est, febris Tertianae benigna, Quartanae hinc et inde intermixta, paucis mutatis continuavit per primas huius anni menses. Nec etiam aucta fuit mortalitas ante initium mensis Iunii, quando Diarrhoea regnare incepit, infantibus prae aliis infesta, iisque saepe letalis. Interea circa medium Iulium febris Epidemica simul increscebat, morbi gastrici nunc aut biliosi faciem prae se ferens, cum cephalalgia, etiam vehementiori. Remittentis formam etsi adsumsisset febris, quibusdam etiam Hemitritaei, nihilo tamen minus larvatam proprie esse Intermittentem vel intermittientis imperio subjectam, periodus

us non raro docuit, magisque etiam medendi ratio.

Diarrhoeâ nunc multum diminutâ morbi principalis conditio per mensem integrum continuavit sine notabili mutatione; quando, circa medium Augusti, sensim sensimque speciem ferre incepit febris manifestius intermittens, Tertianae ut plurimum simplicis vel duplicatae typum servantis. Tantum vero abest ut, cum forma morbi mutata, in meliorem partem abierit epidemiae status, ut insigniter incrementum aegrotantium numero, variisque causis, de quibus deinceps, accedentibus, ab hoc tempore per duos menses et supra, summum adscenderit perniciem atque letalitatis gradum.

Sequens est imago morbi, qualis erat atrocissimo Epidemiae statu.

Febris de repente solet invadere, cum frigore brevi nec vehementi; pulsus non valde frequens; dolor capitis, dorsi et extremitatum, imprimis inferiorum; lingua mucosa; vomitus quandoque, non raro in accessu, nonnullis contra ad finem paroxysmi, plerumque biliosus.

Etiam si hanc polycholiam, sitve a praegressa hepatis affectione residuam vel recens productam, hoc modo saepius evacuaverit Natura, valde tamen falleretur, qui emesi arte excitata Naturam quasi imi-

imitare voluisset; neque etiam Cathartica utilia erant, nisi forsan ex debilioribus, si quando alvus non responderit. Optime contra succedebant Sambucina, Acetum, Acetis vel Murias Ammoniae, cum Valeriana, Camphora, Papaverinis, Aethere sulphurico alcoholico, similiaque diaphoretica, leniter excitantia. His quoque egregie medebatur Diarrhoeae, in quam hocce etiamnum tempore praeconi non raro erant aegri, quaeque, pueris praecipue, nonnunquam abiit in Dysenteriam, nec gravibus tamen tenesmis notatam, ac solo fere collapsu virium letalem. Plerique autem tali remedium genere incasum tentati, accepto Sulphate chininae mox bene valebant, relictam tamen insolitam debilitate, in iis etiam qui tres tantum vel quatuor paroxysmos erant passi.

Difficile est dictu utrum, ex eadem hac febre mitiore, deinceps oriatur malignior seu magis periculosa, an vero haec a priori jam ab initio diversae fuerit naturae: namque paroxysmo ingredienti similia fere semper esse videbantur symptomata; experto tamen in solo pulsu subinde observari potuit nescio quid heterogenei, paululum tensi ac statum quemdam denotantis obscure spasticum, qui continuabat per stadium quoque sudoris seu relaxationis universum. Talis febris mox transire solet

in tertianam duplicatam admodum insidiosam, praefertim quia nullo fere symptomate proprio ac facile conspicuo significabatur: praecipua enim adfectio erat Cephalalgia vehemens, lancinans, frontalis, inter capitis tempora inprimis furens, et epistaxi quandoque levanda; nec tamen magis quam ipse typus febrilis certum haec fuit malignitatis indicium. In universo igitur hoc rerum statu tutissimum nisi unicum remedium est, ut Sale specifico, circa finem paroxysmi sumto, febris mox juguletur; quod fere semper succedit, dummodo non nimis parca manu, ac dosi periculo morbi accommodata (gr. XV—XXV circiter duorum paroxysmorum intervallo), adhibitum fuerit; quandoque tamen accidit ut, non sufficiente apyrexiae spatio, subsequens paroxysmus non mediocri, nec tamen periculosa, notaretur anxietate.

Sin vero febris sibi soli relicta, vel evacuatione gastrica aut sanguinea (exceptis nonnunquam Hirudinibus, capiti vel collo admotis) aliisve debilitantibus perperam fuerit tractata, sequens paroxysmus mortem non raro adfert apoplecticam, aut statum comatosum, vel diarrhoeam, cum dysenteria, delirio ac celerrimo et letali virium lapsu; nisi febris, nec meliori eventu, in remittentem vel hemitritaeum prius fuerit conversa.

§ 6.

Inquiritur in morbi naturam.

Ad nostrae epidemiae characterem referri mere-
tur, quod parcissimus fit, si paucos morbillos be-
nignos exceperis, morborum intercurrentium nu-
merus; nec frequens quoque fuit alia ipsius inter-
mittentis periodus. Sin etiam typum nostrum
cardinalem mutatum vidimus in continuae vel he-
mitritaei speciem, non saepe, in praxi saltem privata,
observata est morbi proclivitas in indolem typhoi-
deam. Cuius tamen rei causa non quaerenda est
in usu Specifici, quo hodie gaudemus, antife-
brilis: quantumvis enim immensa huius remedii
copia consumpta sit, quanta nunquam certe in
aliqua epidemia alicui pharmaco acciderit, resta-
bant tamen mille aegri, quorum morbus jam ad
Acmen pervenerat vel morte finitus erat, ante
quam Medico aut medicamine uti potuissent, quin
etiam summa simul omnium rerum inopia labora-
rent; nihilo tamen minus hi aegrotantes, quantos
ipse saltem vidi, raro febrem habebant vere Atac-
ticam, multoque minus Adynamicam; nisi haec
nomina tribuere velimus viribus inedia aut morbo
prostratis, quaeque juscule carnis, deinde cibo
fo-

solidiore, vino aliove medicamine cardiaco, paucis diebus mirum quantum restituebantur; qui vero ex hisce ad incita jam redacti erant, mortem occubere a confumtione..

Quum febrem jugulare, aut vires excitando sustentare communis erat indicatio vitalis, pauca etiam colligi potuerunt de vera morbi judicatione: in quantum e. g. criticis adnumerari debuerint Sudores, subinde valdequam profusi, nunc universales, modo solum caput idque nudum occupantes. Idem de Diarrhoea ac Vomitu, nec non de Urinis, sedimento nonnunquam mucoso vel lateritio notatis, nec raro nisi tenesmo difficili emittendis; ne de Aphthis dicam et Exanthemate, mox indicandis.

Dicta autem sufficiunt ad significandum morbum formae parum mutatae, simulque naturae perquam constantis, ab inflammatione alienum, ac toto fere decursu dolosae astheniae caractere notatum. Hanc indolem docuerunt morbi symptomata cum medendi ac moriendi ratione, hanc confirmabunt morbi Actiologia, variique generis languores a sanatione residui.

§ 7.

Morbi sequelae.

1. Inter has notanda venit magna Debilitas, in hominibus quoque robustis et constitutionis athleticae; qui morbi principalis effectus considerandus erit tanquam variarum adfectionem chronicarum causa, five prima aut primae accedens.

2. Maxima propensio ad pene inevitabilem saepiusque iteratum morbum recidivum. Duplex quoque hujus esse videtur ratio: prima quaerenda est in corpore debilitato, quatenus hoc minus dispositum sit ad ferenda frigoris, caloris et vicissitudinis atmosphaerae, cibi porro ac potus aliarumque potentiarum nocentium damna, quae hominum robustum ac sanum vix tangunt. Altera continuatio est causae generalis seu miasmatis qualiscunque morbifici, quod cur magis parceret morbum passis quam novis, nulla in epidemiae natura ratio manifesta est: pro tempestate igitur et epidemiae stadio alterutram causam principatum agere necesse est. Sin vero, ut non raro fieri debet, utraeque coeant; si tanquam occasionalem iis addamus vitam difficilem atque laboriosam, quam homines etiam delicatiores, et inter convalescentes

vix dum numerandi, agere coacti sunt ut, famulatu deficiente, sibi suisque necessaria curent, facillime explicari poterunt relapsus frequentissimi, nemini certo evitabiles, ac plus semel iterandi.

3. Hydrops, Oedema plerumque, nec raro vehementissimus et celerrime ingrediens, quandoque abeuns in Anasarcam generalem ac nonnullis, epidemia praesertim cum calore et ficcitate declinante, in Ascitem. Causa prima iterum videtur esse in debilitate; accedunt vero in quibusdam sanguinis rubri et coagulabilis inopia cum vitio Lienis, Necrologia praeprimis docente.

4. Ad causam hanc organicam referendus quoque esse videtur sensus plenitudinis in epigastrio; qui quamquam minus generalis, in eo tamen cum hydrope ac debilitate convenire observatur, ut egregium habeant in prudenti usu Ferri, cum medicamine amaro ac volatili aethereo conjuncti, remedium. Infantibus frequentius remanet tumor abdominis universi; sitve hic oriatur ab adfecto liene, aut glandulis lymphaticis tumidis duriusculis.

5. Quibusdam, sed multo rarius, morbus terminari observatur singulari Aphtharum chronicarum specie; quae in lingua et fauce cognoscuntur adspectu, in oesophago ac ventriculo, dolore

ardente, vel etiam insigniter aucta in hisce organis muci tenacissimi secretionem, eaeque valde simili, quam, ut febris nervosae epidemicae, sibi observatae, symptomata descripsit Reiliius (*). Utramque semel tantum vidi, cum bona sed lentissima morbi sanatione. Ast multo frequentior fuit faucium intumescencia et rigor cervicis; hic motum capitis rotatorum difficilem reddere, prior vero tam levis esse solet ut deglutitioni vix obstiterit.

6. Aliis circa articulum carpi vel in dorso manus, nec non in multis corporis locis, prodiit variae speciei Efflorescentia, quae diu continuavit, ut plurimum sine pruritu, nec tamen semper sine quodam dolore.

7. Denique nonnullos, cum virium a morbo residua imbecillitate, per aliquod temporis spatium laborare vidimus memoriae lapsu et vaniloqua quadam amentia, nec non duos mania furibunda correptos, omnes tamen satis cito soliusque Naturae auxilio, maniae puerperalis instar, in integram sanitatem restitutos. Hanc maniam a debilitate primus descripsisse videtur Sydenhamus (†).

Mo-

(*) Memorabilia clinica Halae 1790, vol. 1. pag 6.

(†) In Epidemia Londinensi anni 1661 seqq; operum medicorum, Genevae 1716, 4°. pag. 60.

Moveri posset ac mota est quaestio, an Sulphati chininae quaedam partes sint in excitandis aut protrahendis hisce languoribus, epigastrii praeprimis adfectione ac relapsu in morbum? Et fane si quis morbum tam gravem unius nychthemerae spatio in sanitatem restitutum viderit, inprimis si rationem, qualemcumque demum, in rebus etiam empiricis, praeponere amet experientiae; talis de sanitati infesta Naturae violatione somniare posset, ubi expertorum consensu specifica habetur ac vere divina ejusdem remedii virtus, sine qua in summo rerum discrimine confugiendum fuisset ad corticem matricem, quem tamen tam brevi temporis spatio minus certo agere, notissimum est, quique, praeter febrifugam unice hic necessariam, cum volumine etiam nimis magno, vires possidet, in nostro casu minus utiles quam noxios. Itaque in usu hujus remedii nihil dolendum superfuit, nisi quod manus deficerent, quibus singulo aegro praeparari posset et administrari. Ad quaestionem autem propositam, an prae reliquis convalescentibus morbo recidivo aliisve malis obnoxii fuerint, quorum febris hujus medicamenti viribus cesferit, minus facile, mea saltem sola experientia, responderi potest propter eandem aegrorum copiam; quod factum est, ut rebus praegressis aut calamo exci-

piendis, aut memoria servandis et cum sequenti conditione conferendis locus vix fuerit. Talem vero tantum non semper vidi hujus pharmaci effectum ut, eodem a febre fracta momento et per plures dies, optime valerent nec de ulla gravitatis aut plenitudinis sensatione conquesti sint convalescentes. Imo etiam mihi visum est, morbi has residuas potius secutas fuisse omnino neglectum, vel minori quam fas est dosi adhibitum, aut non diu fatis continuatum Sulphatis chininae usum.

§ 8.

De iis quae docuit cadaverum inspectio.

Ut una fere facies morbi, sic necrologiae. De hac autem monendum est, numerum harum observationum non esse magnum, neque omne complecti epidemiae tempus: quantumvis enim faciles esse solent Cives nostri in cadaverum sectionibus admittendis, Medico non tantum fuit otii ut in praxi communi has fusciperet. Ob eandem causam, etiam in Nosocomio, hujus rei initium non factum est ante mensem Octobris. Quaecunque igitur de hac materie, quantum ad rem nostram faciunt, breviter hic inveniuntur notata, omnia sunt

sunt ex observatione Clar. Hendriks, Collegae aestumatisimi, cujus consilio ac diligentiae, in instruendo et conservando hoc hospitio, multos debemus servatos cives.

Ex funerum sectorum numero 107 historia, non pauca trahi possunt, quae, comparata cum observatione in aegrotantibus, faciunt ad naturam et causam morbi explicandam. Horum rationem, numeris expressam, sequens docebit tabula.

CONSPECTUS NECROLOGIAE IN NOSOCOMIO PUBLICO.

MORBORUM SERIES AC NUMERUS.

Febris nervæa	Dys- enteria.	Diar- rhœa	Febris putrida.	Hydrops univer- salis.
20	23	14	13	16
3	11	2	3	0
11	9	6	2	4
3	9	1	4	1
17	18	11	10	10
6	13	4	3	1
6	0	1	4	2
12	4	4	4	6

VITIA REPERTA.

Cystis fellea bile valdequam turgens.

Hepar vario modo adfectum.

Renis color aut substantia mutata.

Lien fuscus, mollis, in pultem fere conversus, aut vo-
lumine auctus, vel indurata membrana ejus externa.Tubus intestinorum, interne vel externe phlo-
gosi ejusve sequelis notatus.Sinus venosi encephali aut membrana vasculosa,
sanguine solito magis impleta.Ventriculi cerebri aut membrana arachnoidea
plus minusve continens humoris serosi.

Sequentia de hac materie sunt notanda.

1. In multis cadaveribus harum adfectionum organicarum plures fuisse conjunctas, in quibusdam omnes.

2. Lienis vitiati loco tumentes venisse glandulas meseraicas, in infantibus annorum 4 ad 8; quorum unus Ictero, duo Diarrhoea ac duo Febre hectica perierunt.

3. Hujus visceris corruptionem in hac epidemia adeo fuisse vulgarem, ut, praeter morbos in Tabula notatos, in quinque Apoplexia peremptis quinquies adfuerit, neque etiam defecerit in febre lenta, febre hectica, Ictero, Intestinorum susceptione quin et Asthmate.

4. Varii generis calculos fellicos occurrisse in novem cadaveribus, tam febrem nervosam et hecticam, quam putridam ac dysenteriam passis.

5. Minus quam soleant rara quoque fuisse scirrhusa matricis vitia. Haec tamen et calculos (4) non reperta esse nisi in aetate provectoribus.

6. Inter 107 defunctos, quorum cadavera aperta sunt, Viros fuisse numero 36, Mulieres 63, Infantes 8, ac 33 qui supra sexagesimum aetatis annum vixerant.

7. In plurimis denique corporibus, si cavum cranii excipias, memorabilem fuisse sanguinis boni inopiam.

Haec

Haec omnia confirmant cum deleteriam hujus febris, soli Naturae relictæ, indolem, tum laudes pharmaco unice certo et specifico ante tributas; simulque abunde docent, quemnam finem huic morbo fecissent Venæ Sectiones copiosæ atque Hirudinum numerus abdomini adplicitus; tentatam vero Medicis nostris, vix crediderim, fuisse hanc mendi rationem, etiam si sanguinis missio topica, ut in cephalalgia furibunda similibusque capitis affectionibus, sua utilitate non caruerit.

Nec male hæc in mortuis reperta quadrant cum ingenio morbi asthenici universo, cum valetudine residua (§ 7.), cumque eximia Ferri efficacia; quod metallum quam potens sit in exsanguis viscerum abdominalium debilitate, nec non in splenis, febre intermittente tumidi aut relaxati, vitio nulli Medico non est notissimum.

Visceris denique hujus languens vel penitus conturbatum officium, una cum Hydrope, cum Sanguinis rubri coagulabilis paupertate, ac glandulis, liene sano, affectis in pueris (2), totidem argumenta sunt pro egregia Tiedemanni Heidelbergensis ac Gmelini de functione hujus organi theoria; juxta quam in liene princeps est systematis lymphatici officina, qua Chylus præcipuam accipit vim plasticam et coagulandi nisum,

simulque aeri expositus colorem contrahit fubrubellum, quibus dotibus ad sanguinis ipsius naturam quam proxime accedit; qualiter contra hae chyli qualitates valdequam deminutae inveniuntur in animalibus, per aliquod temporis a liene sublato spatium: ita tamen ut glandulae mesentericae hujus organi vices gerere tandem adfuescant (*). Haec vero consuetudinis efficacia non temere ad corpus humanum est applicanda: cujus quippe systematis lymphatici conformatio non omni numero similis est animalium, hisce experimentis atque observationibus subjectorum.

§ 9.

Inquiritur in morbi indolem contagiosam.

Non valde complicata mihi videtur esse haec quaestio, dummodo bene definita ante fuerit notio rei de qua quaeritur.

Morbum quemdam contagiosum declarare licet, si homo sanus, ab aegroti contactu vel vicinia, quo-

(*) Versuche über die Wege, auf welchen Substanzen aus dem Magen und Darmkanal ins Blut gelangen, über die Verrichtung der Milz und die geheimen Harnwege. Heidelberg 1820.

quovis tempore ac loco, quamquam non semper et ubique eadem cum facilitate, simili adfectione corripitur. Talis morbi vulgatissima exempla sunt Variolae, Morbilli, Scarlatina, Febres quaedam typhoideae, Pestis orientalis, cum quibusdam morbis exanthematicis, etiam non febrilibus.

A contagio contra immunis habeatur omnis morbus, in quo sequentes observantur conditiones: primo, morbi ingenium, communi experientia ad contagiosa minus referendum; deinde deficiens translatae, ab hominum commercio, adfectionis exemplum; tertio denique causae communes epidemiae, solae sufficientes ad morbi originem explicandam.

Neutiquam vero hisce significatum volo, quasi nullum sit in societate aegri, a morbo contagioso omnino etiam liberi, sanitatis periculum: namque a sola phantasia aut metu morbum alienum attrahi omnibus notum est, nec minus perspiratione, vel quidquid sit, quo corpus sanum ac vegetum adficiatur ab interiore commercio cum valetudinariis, senio confectis, aut quocumque demum morbo etiam chronico laborantibus.

Quod si hominum quoque sanissimorum copia, minori quam fas est spatio coacervata, aerem spirandum letali imbuerit miasmate, aerisque infecti,

in iis qui mortem evaserunt, sequela fuerit febris summo opere adynamica, qualiter testantur miserrimi casus, qui seculo praegresso Tribunali Oxoniensi, deinde Londinenfi acciderunt, cum horrenda carceris Bengalensis et non una ex proximo nobis bello historia; mirum fane non est, ab omni discrimine libera non esse corporum effluvia, si minori etiam quantitate eodem tempore materie morbosa fuerint impraegnata, absque tamen ut inde sequatur translatio morbi ejusdem plane naturae. Atque simili causae (nisi fit a tempestate mutata) quandoque tribuenda erit morbi alicujus epidemici benignioris in pejorem conversio. Certioris vero argumenti ipsa observatio est, quod in Nosocomiis, aliquamdiu jam plenis, ne excepto etiam nostro, major esse soleat febrium continuarum, typhoideae similisve naturae, numerus. Sin vero hae aedes infeliciorem situm habeant, aut aegris nimium impletae sint, aut ventilationis, munditiei, omnium rerum necessariarum copia, quaeque reliqua sunt Artis medicae adminicula defecerint, morbus generabitur eximie malignus, cui ab ipso Nosocomio nomen; atque hoc pacto commune miasma aereum in uno hoc loco valde augebitur, et facile accedet contagium ab ipsius morbi natura, in contagiosam nunc mutata; qua unione non potest quin morbus

red-

reddatur generalior magisque simul perniciosus.

Si cum hisce comparare velimus nostram epidemiam, primo loco ipse morbus erit considerandus. Hunc ab initio ad finem Intermittentis periodum fervasce vidimus (§ 5.), raraque fuisse continuæ, præsertim typhi, exempla; qui vero si observati sunt, tantum non semper insolitum habuerunt lentorem, ita ut chronica fere consumptione, aut accedente diarrhoea, aut gangraena a decubitu similibusve perierint aegri; qualem unum alterumque in Nosocomio, primis ab ejus initio diebus, vigente tamen maxime epidemia vidi, atque unum solum in praxi privata, qui quinquagesimo demum morbi die occubuit. Febris autem intermittens communi experientia non refertur ad morbos contagiosos.

Deinde, Medicorum, numero circiter 36 ad 40, nullus mortuus est, ne ex junioribus quidem ac Medicinæ faciendæ plane infuetis; paucique aegrotaverunt, quorum vero morbi a summa fatigue ac taediosissimæ praxeos laboribus derivari debuerunt. Si tale quid fiat etiam in morbo contagioso, inter rariores certe pertineant necesse est hos casus. Præterea quaedam exempla prostant hominum, qui tempore epidemiae a Groninga aut Frisia profecti, in varias Urbes morbum adhuc dum silentem transtulerunt; qui itidem quando apparuerit nostro

similis esse fuit observatus, absque tamen ut cuiquam e sanis, una etiam domo degentibus, impertitus fuerit; qui tamen verus atque solus contagii est character.

Denique nulla, mihi saltem, innotuit aegri observatio, ad cuius morbum explicandum causa communis non suffecerit.

Quem ad modum autem, ut vulgari exemplo utar, uno foco multi incallescunt, unoque naufragio plurimi pereunt, sic etiam pleraeque longe epidemiae, nostraque imprimis ab una causa communi pendent; quae vero eo infestior evadit, quo plures congenere, ab ipso licet contagio alienae, eidem accesserint.

§ 10.

Causarum morbi generalium consideratio.

Etiam si in epidemiae hujus Actiologia, imprimis comparativa, quaedam defint, ex curatiori, quam mihi acquirendae occasio fuerit, variorum locorum cognitione petenda, omnibusque pene obscurum sit quidquid pertinet ad ipsas atmosphaerae qualitates, praeter nexum quemdam generaliore inter ejus vicissitudines, parique fere pasfu ambulantes vitae

organicae, morborum imprimis hominum, conditiones mutatas; eadem tamen experientia duce, e causis proximis primariam epidemiae nostrae ponere liceat in flagranti caeli ardore; hunc minus bene ferunt nostrarum terrarum incolae infueti, praesertim in regionibus declivioribus, ubi ab aquae copia frigere simulque humore perfusus esse solet aer, quem ad modum articulis praecedentibus invenitur notatum.

Terrae haec decliviores Provinciarum Frisiae, Hollandiae septentrionalis ac Transsylvaniae anno praecedenti aquis marinis penitus fuerunt obrutae, eo cum eventu ut in hisce folis, proximisque intactis, Provinciarum regionibus epidemia faevierit. Viciniam Maris magnas habuisse in morbo excitando partes, reprobatur experientia de Agro Groningano (§ 4.); ibique potius, salutari forsan refrigerio aut ventilatione, aer marinus ardoris ac stagnantis atmosphaerae damno obicem posuisse videtur: namque et Insulae liberae manserunt, rariusque adfici solent.

Undenam vero in litore Cattovicensi originem habuit epidemia, quae, non magis quam nostros, infestasse videtur vicinos ei pagos maritimos a portu Teceliensi ad usque Mosam? An forte a novo fluminis Rheni ostio, vel ab artificiali quadam

aeris impuritate in reliquis evitata, mihi non patuit. Sic etiam legimus de pago Broek, tam divitiis quam summa munditie ubivis celebri, quod, quamvis anno praecedenti totus quantus cum agris cingentibus submersus, epidemia tamen vix tactus fuit (*); neque abfimiles et a norma generali diversi in Frisia forsan notari possent eventus. Quantumvis autem propria horum causa lateat, observatione tamen satis certi sumus, morbos vehementes originem quandoque traxisse e causis, quae, parvae momento habitae vel penitus ignotae, omisae fuerant aut male curatae.

In nostra Provincia ex locis maritimis adfectam vidimus fuisse Delfsilam, locum aliis minus salubrem, ab effluviis, ut videtur, e fundo portus ac litoris saepius denudato calore elevatis, additis in plerisque epidemiis refrigerii vespertini noxis.

Ipsa haec Provincia, ab inundatione licet non multum vexata, insignem tamen habuit, et ab Autumno
ad

(*) G. I. Mulder et I. M. Roelants, Medici Rotterodamenses, qui a fine Octobris praxin susceperunt Hornae, Hollandiae septentrionalis Urbe. Vid. Eorum Bijdrage tot de Geschiedenis der thans in ons vaderland heerschende ziekte. Rotterdam. 1826. pag. 11.

ad tempus vernale fere semper habet aquarum copiam; eamque praeprimis in plaga septentrionali media, quam etiam prae aliis nostro morbo afflictam esse vidimus: namque e terris editioribus, praesertim arte elevatis, quales sunt agri Amasoe ac Maris erepti eorumque aggeres tutelares, defluens aqua colligitur in fundis depressioribus (*).

Ex iis, quae de morbo in reliquis Provinciis mihi innotuerunt, elucere videtur, ejusdem hunc fuisse indolis simulque a solitis epidemiis alienae. In Frisia saltem, si comparantur symptomata cum feliciore medendi ratione, vix notabilem et a diverso fortasse epidemiae stadio derivandam, vidi differentiam (†).

In

(*) Hae cum pluribus aliis morborum in hac Provincia causis, iisque addita notatu dignissima praesidia et cautelae egregie expositae leguntur a Viro Clar. Thomassen à Thuessink, Collegae in Medicina docenda aestumatisimo; vid. Rapport van de Commissie van Geneesk. Onderzoek cet., aan den Minister van Binnenl. zaken, over de Najaarskoortsen in het Depart. Groningen; in Ejus Geneesk. waarnemingen. Amst. 1810. tom. 1. pag. 161.

(†) I. Vitringa Coulon, Een woord aan de jongere Vriesche Geneeskundigen, over de behandeling der thans in deze Provincie heerschende ziekte. Leeuw. 1826.

In Hollandia septentrionali similia fere descripta legimus phaenomena, morbum vero ipsum multo citius finitum multoque minus letalem; quamquam numerus aegrotantium Hornae, ratione civium, computatus est = 1 : 4 (*). In eo conveniunt Frisia, Hollandia septentrionalis ac Transsylvania, ut loci submersi reliquis gravius fuerint afflicti; quo minus igitur in diluvie ponamus causam epidemie prae-
parantem, non obstat Groningae, Hornae atque Urbium Frisiacarum morbus vehementior: quippe qui causis accedentibus, partim cognitis partim forsan obscuris, est tribuendus.

Valdequam vero a nostra discrepantem invenimus epidemiam anni 1779. Hujus enim initium fuit post ardentissimam quoque et siccissimam aestatem, sed ingrediebatur circa Autumnum; haec litora Maris, praesertim interni, prius ac fortius infestabat, et locos elevationes prae paludosis; febris erat generis continui, indole et origine Catarrhalis, ita vero ut Hepar et canalis intestinorum facile in consensum raperentur, et morbus valde pronus esset in Dysenteriam, Gangraenam ac febrem putridam; naturae quidem fuit valde asthenicae, at simul malignior et in quibusdam locis a contagio sane non alienus;

(*) Mulder et Roelants, l. c.

minus diu perstitit, sed pro varia constitutione locali, diversa cum vehementia saeviit, praesertim Harlingae, Harderovici, Enchusae similibusque locis maritimis, Amsteledami contra multo melius cessit quam in excelsa Urbe Neomagensi; optima denique medendi ratio, circa stadium saltem tam epidemiae quam morbi individui medium, in Opio erat ac roborantibus (*).

§ II,

(*) Hanc Epidemiam egregie descripsit M. van Geuns, Profesfor Medicinae Harderovicensis ac in Gelria Archiater. Vid. liber, De heerschende Persloop (Dysenteria epidemica), die in de laatste jaren, vooral in 1783, de Provincie Gelderland getroffen heeft enz. Harderov. et Amstel. 1784.

De Frisiaca, praesertim qualis Harlingae fuit, legimus in libello, Kort verhaal, enz. Auctore I. de Reus; nec non Doct. Stinstra, in Verhandelingen der Natuur- en Geneesk. Correspondentie societeit, tom. I, ubi etiam quaedam annotata inveniuntur de epidemia in Urbe Groningae, observante Doct. Looff.

§ II.

Contractior causarum generalium expositio.

Horum omnium summam faciunt sequentia.

1. Solito major effluviarum aquosorum copia produxit et auxit adfectiones vernaes ordinarias.

2. Deinde ingresa est notissima temperatura aestiva, qua, vaporibus his admodum auctis, ac tempestate humida simulque frigida in calorem humidum mutata, corpora disposita sunt ad languorem ac debilitatem.

3. Nec tamen a refrigerii periculo omnino libera fuit haec tempestas; quo factum est ut, in Urbe saltem nostra, a medio Junio ad medium mensis sequentis, funera infantum, quorum quippe vita ac sanitas a perspiratione magis pendeat, fuerint triplicata.

4. Post haec, aestate maturiore dissipatis jam vaporibus aqueis, tam agris exustis quam ingenti numero fossis atque alveis, aquam tenere solitis, sol ardens extorfit miasma venenatum, indolis obscurae quidem, sed nomine Paludosi atque effectu deleterio Medicis notissimum.

5. Hoc miasmate, simulque persistente ardore, febris biliosa, asthenicae jam naturae (§ 5.), circa

dimidium Augusti sensim mutata est in purioris typi Intermittentem; cui addita ex ipsis his causis symptomata nervea, adfectiones viscerum abdominalium et cerebri, cum multo majore debilitate, eam reddiderunt periculosiorem. Specificum vero antifebrile, cui circa solstitium morbus jam cesserat, nunc etiam sufficere minime desiit, quin immo Antidoti praestitit vires: ita ut longe plures homines servatos gauderemus, si pluribus ad hunc salutis fontem fuisset aditus.

6. Sin vero quaeratur cur hoc miasma, pro more suo, non potius morbum typhoidem produxerit quam intermittentem? ratio rei forsitan petenda erit in praegressa ipsius aquae copia; quae, etsi generalem morbi causam auxerit, ab altera parte efficere potuit, ut miasma tardius evolutum fuerit, quam fieri debuisset e terra maturius et circa solstitium jam exsiccata.

§ 12.

*De causis cur majori cum vehementia in
Urbe saevierit morbus, ac diutius
ibidem protractus fuerit.*

a) Causae accedentes.

Operae pretium est inquirere in fontem tantorum malorum, quo factum est ut, in Urbe tam saluberrimae famae, sub minori etiam, quam in aliis Urbibus ipsoque Agro Groningano, causarum praedisponentium concursu, morbus excitatus fuerit, cum aegrotantium tum mortuorum numero dirisimus.

Mortalitatis rationem generalem, eamque comparatam cum anno praecedenti, brevi compendio contractam continet Tabula proxima; sequenti notata est aetatum defunctorum series.

TABULA GENERALIS MORTUORUM.

a primo Maji ad ultimum Novembris.

	Maji.	Junii.	Julii.	August.	Septembr.	Octobr.	Novembr.	Summa.
1825.								
VIRI.	35	25	27	49	44	51	48	279
FEMINAE.	30	40	35	28	44	38	47	262
SUMMA.	65	65	62	77	88	89	95	541
1826.								
VIRI.	28	56	61	221	321	280	172	1139
FEMINAE.	33	46	95	228	346	312	249	1309
SUMMA.	61	102	156	449	667	592	421	2448

SERIES AETATUM defunctorum a primo Maji ad ultimum Novembris.						
		JUNIORES.				
1825. Infra annum I.	1—5	5—10	10—20	20—30	30—40	40—50
89	90	21	17	35	55	32
1826. 335	449	89	78	134	181	188
		SENIORES.				
1825.	Annorum. 50—60	60—65	65—70	70—75	75—80	80 et ultra.
VIRI.	30	11	16	20	16	8
FEMINAE.	22	12	16	18	7	26
SUMMA.	52	23	32	38	23	34
1826.						
VIRI.	114	69	65	56	50	57
FEMINAE.	125	81	85	107	85	100
SUMMA.	239	150	150	163	135	157

Horum pauci, ex media faltem aetate, prava morbi indole, plurimi periere quibusdam accidentiis, quarum princeps facile habeatur virium corporum tanta depressio, ut morbo admodum debilitanti ferendo non sufficerent; cujus rei testimonium est insolita, maturiore aetate defunctorum hominum, nec non sexus muliebris abundantia, qualis e Tabula patet, collata cum defunctis in Nosocomio (§ 8, 6). Sin enim febrem habuissemus typhoideam eamque contagiosam, multo major esse debuisset aegrotantium, ac duplicatus fane perditorum civium numerus.

Si aegros consideremus, qui uno eodemque tempore, per integros menses Augusti, Septembris atque Octobris, communi morbo oppressi jacebant, eorum numerum invenimus 8000 non minorem; qui igitur $\frac{1}{4}$ partem incolarum, quanti erant ante morbum ingressum (28,000), computatione superat. Ex hisce aegris, calculus singulorum mensium defunctorum medius est 569, atque ita aequalis $\frac{1}{4}$ fere aegrotantium parti.

Propter hanc debilitatem proximasque ejusdem sequelas, ad malignos referri debuisset morbus noster; nisi vires apta Medicina excitari ac sustentari, ipsique motus febriles certo satis remedio compesci potuissent. Sed, per duos fere menses

et supra, tanta aegrotorum copia commissa fuit 10
ad 12 Medicorum curae. Huic artis medicae
auxilio deficiente addatur omnium rerum, quae
aegro debeantur, in tenuioris conditionis homi-
nibus inopia. Quae utraque quid valeant, alia-
rum Provinciarum regiones nobiscum comparatae
confirmare poterunt, sed prae omnibus docuit Noso-
comium nostrum. Hoc scilicet, 8° Septembris primo
apertum, recepit omnis generis, paupertate sola
sibi similes aegros; quorum magna pars, corporis
et aeris munditiae, pharmaco excitante, praesertim
vero alimenti desiderio prudenter expleto, pos-
tridie jam multo melius se habebat, eo cum
effectu, ut duodecimo die ex 275 aegrotis 11
mortui numerarentur, quos inter 4, annos 70
circiter nati. Sic etiam in corporis constitutione
fana, juvenili vitaeque genere moderatiore causa
quaerenda est, cur Militum, magno satis numero
aegrotantium, minor etiam quam in Nosocomio
publico fuerit mortalitas.

§ 13.

*Continuatio.**b) De causa locali, peculiari, endemica.*

Si quis conspexerit Urbis nostrae faciem cum
fo-

foris spatiosis, plateis amplis, ad lineam rectam fere compositis, cum aqua fluvia nec tamen nimia, pulchram vocat hanc Urbem et jure, salubritatem ejus auguratur, neque etiam injuria (§ 3.); vix autem suspicari poterit infidiosum intra ipsius muros morbi fomitem, qui latuit etiam Groningae cives, nec tamen omnes.

Est nimirum locus satis amplus et incolis frequens, in tractu Urbis septentrionali, quatenus, a plaga occidentali seu a portu ad orientem usque, comprehenditur inter antiqua, quaeque hodie Urbem cingunt, moenia. Notissima fama Medicis jam dudum fuerat hic locus, quia epidemiae vernaes atque autumnales ibidem numerosiores producere observabantur aegros, morbumque simul pertinaciorum aut minus boni moris. Neque minus hoc anno, a primis ejus mensibus, in hac regione reliquis major fuit aegrorum, praesertim etiam febre quartana laborantium copia; atque hunc locum semper tenuit morbus, ita ut vix cuiquam parceret, multisque jam letalis fuisset, integris adhucdum ceteris Urbis partibus.

Quamvis in extremo praeprimis Urbium circulo egestas habitare soleat, in nostra tamen haec longe major ac frequentior est in opposita seu meridionali regione: non igitur culpanda est propria

pria civium immundities, nisi in quantum causam primam, ipsi loco adscriptam, auxerit.

Hunc locum quaesiverunt in portu vel canali, qui abhinc ad Mare ducit; cui autem sententiae opponere liceat quod, etiamsi hujus canalis cumque eo communicantis fossae, quatenus haec, inter duas cataractas reclusa, $\frac{1}{8}$ fere et quod excurrit Urbis antiquae partem cingat, fundus argillaceus non semper quidem tectus est utriusque Fluvii ipsiusque Maris aquis; rarissime tamen, si unquam, tam diu nudus jaceat, ut solis ardore exsiccare quin immo calefieri possit. Unde sequitur quod, si miasmatis cujusdam sedes sit in portus vicinia, hoc tamen non emanare ex ipso portu; sin etiam vapor aquoso ex Argilla denudata, quam ex ipsa aquae superficie surgenti, paulo major in atmosphaera mutanda tribuatur efficacia (§ 2. pag. 6). Praeterea non solo hoc puncto commune esse morborum domicilium, sed ad regionem usque Urbis orientalem propagari vidimus; ubi, uno alterove canali excepto, aquae semper fluunt, earumque recessus cataractis prohibetur.

Neque hoc miasma ad Urbis partem Septentrionalem translatum esse e vicino rure, ex eo patet, quod pars Provinciae suburbana multo minus quam media fuerit afflicta (§ 4.); cui adde quod

ipso hoc loco morbi epidemici quotannis fere recurrere soleant, libera eodem tempore vicina Provincia.

Quam ob rem nulla causa superest praeter halitum longe perniciosiorem, vere paludosum, ejectum e cloacis, hanc praesertim Urbis regionem occupantibus, numero aut capacitate magnis, varia tam vegetabili quam animale materie excrementitia, eaque pro maxima parte evacuari nescia, semper plenis; tempestate solita motu intestino parum agitata, haec materies partes volatiles inclusas quiete auget, fovet et ad majorem acrimoniam disponit, usque dum insolito ardore, aliaque forte causa obscuriore accedente, ad fermentationem putridam incitata, vapores expellit experientia nimis notos (*).

Forfitan haec causa non omnibus satis aperta esse videbitur, et alia desiderari posset aut aliunde petita; quae dubia si duxerint ad repetitas et curatiores inquisitiones, nil nisi boni ex iis fluere poterit; dummodo ob oculos habeatur semper,

rem

(*) Non soli Groningae topicum esse morborum fontem, docent Epidemiae Neomagenses, tam anni 1736 Degnero, quam 1782 Lotichio descripta: utramque nimirum legimus in Platea sancti Pauli fuisse exortam. Van Geuns, l. c. pag. 63.

rem esse admodum feriam non errasse in conclusione, de qua pendent millenorum hominum vita ac fanitas. Si quis igitur propositam causam effectui minus parem esse censuerit, prius, precor, quam eam omittat vel penitus rejiciat, morbosam inspiciat Urbis topographiam, quam a se collectam in mappis exposuit Doct. noster Tellegen, per aliquot annos in hac Urbis constitutione, eaque cum constanti morborum sede comparanda, occupatus. Namque non mea haec experientia est, sed tota quanta ex assidua meritisimi viri observatione petita.

§ 14.

De epidemiae recurrentis periculo.

Tempore, quo huic descriptioni finem imposui, medio mense Decembris, morbum valde declinasse laetamur; eo nimirum usque, ut civium, qui hoc mense Novembris succubuere, cum eodem mense anni praegressi comparatorum, ratio sit numeri 421 ad 95. Aegrorum simul magnam adhucdum superstitem dolemus copiam; quorum vires, a repetito morbo recidivo fractae, restaurari negant, vel qui hydrope aut febre intermittente, aut vix

manifesta aut larvata, laborare pergunt, nisi Sulphate chininae aliove remedio iis mederi succesferit. Horum omnium major minorve pars ad sanitatem reditura est pro feliciore vel minus favente tempestatis hijemalis conditione.

Hisce igitur passis, brevi omnino finitam fore epidemiam, quis est quin speraverit! Ne autem placido somno sopiti tristes aliquando expergiscamur, juvabit generalem consuluisse morborum popularium historiam; quae nempe docet, graves ejusmodi atque mali moris morbos non raro, quin etiam frequenter, per unum aut plures annos subsequentes recurrere; cujus rei multa exempla in libris Medicorum invenire facile est. Sic solus Sydenhamus notavit epidemiam Londinensem anni 1661, quae tertio rediit anno, aliamque ibidem ab anno 1669 ad 1672 repetitam.

In nostra Patria permultos legimus morbos, etiam contagiosos, cum tempestate calida iteratos, quamvis causa praedisponens agri submersi, vel arte exsiccati, repetita non fuisset; plurimos vero ex hisce morbos, quatenus a seculo 14° ad 17um maxime nutriebantur rerum physicarum ac medicarum ignorantia et superstitione, tangere non oportet; sufficiet igitur revocare epidemiam, quae anno 1763 et 1764, deinde ab initio anni 1773 ad

1775 Urbem Gaudanam regionesque vicinas devastavit. Trajecti ad Rhenum Angina gangraenosa anni 1769 non uno anno cessavit; similis morbus anno 1778 cum sequeute Roterodamenses afflixit (*). Quae vero generalior fuit, Epidemia anni 1779 non minori cum vehementia proxima aestate rediit, quid, per quinque annos Gelriam pervagata est, ac tam parum lenita atrocitate, ut ingressu anni postremi, quatuor mensium spatio, in una hac Provincia 4000 cives leto tradiderit (†).

Neque hoc mirum videbitur consideranti, causam quamcunque Epidemiarum proximam, in nostro casu immodicum aestum, haud raro effectum esse alius causae, indolis omnino latentis et solo coeundi tempore ac ratione quandoque conspicuae; qualis fuisse videtur nexus epidemiae 1779 et anni sequentis cum terrae motu, qui circa hoc tempus Calabriam devastavit; cujus quoque generis concussiones vehementes annis proximis non defuerunt, praesertim in regionibus Orientalibus, et

(*) Conf. F. W. Buchner, Verhand. over den invloed der Noord-Holl. droogmakingen na 1608 op de gezondheid der Ingezetenen, uitgegeven door het Provinc. Utrechtsch Genootschap. Utr. 1826

(†) Van Geuns, l. c. Praef. pag. 5.

saepius invenientur in morborum historiis. De adfinitate saltem, qua conturbationes in terrae visceribus devinctae sunt cum mutatae atmosphaerae phaenomenis, omnino exploratum est. Turbulentam ejusmodi Atmosphaerae inconstantiam haud raro transire vidimus in constitutionem stationariam, ita ut per aliquot annos perstiterit tempestatum simulque morborum conditio.

Contra difficillimum est, ne dicam impossibile, semper dijudicare, quid et quantum generalis ac necesarius atmosphaerae status ad morbos faciat, quid causae variae, arte humana evitandae atque tollendae. Felices igitur si, hisce solis sublati, salutem recuperare possimus et conservare, quin etiam morborum atrocitatem lenire. Qualiter enim, post singulam submerfionem novis munimentis aggeres roborari, et e pulveris sclopetarii semel incensi damnis cautelae oriri solent antea minus adhibitae aut neglectae; ut prudens Pater familias domum fulmine tactam conductore electrico tegit, ne, penitus deinceps combusta, temeritatis suae poenas luat, sic etiam in Urbe nostra certissime nihil remansurum est, quod aliquo modo facere posset ad hanc tragoediam renovandam, nec quidquam neglecturum singuli, etiam proximi, morbi principii obstantis ejusque periculo dimi-

nuen-

nuendo idoneum. Quid enim est Urbs pro parte everfa, quid incendium, quid regionis cujusdam inundatio, fi comparata fuerint cum tot hominum perditorum numero, tantoque labore atque aerumnis, per longum annorum spatium vix exfolvendis!

§ 15.

De Epidemiae prophylaxi et cura.

Malo cognito praelto sunt auxilia. Quaecunque enim, de miasmatis endemici fede et origine (§ 13), Eruditorum fuerit fententia, vix tamen crediderim, quempiam horum tantam fordium congeriem civium fanitati non inimicam efse habiturum.

Iam ante hos 50 annos, qui, procul dubio, plus quam integrum feculum praecedens, fecerunt ad generis humani maturitatem, Clar. noster van D o e v e r e n „hac in Urbe minus recte curatas cloacas et projectas in vias publicas fordes adduxit tanquam morborum malignorum caufam, hisque addidit vitam Plebis otiofam ac morbos quos ex defidia et forditie contrahit” (*); cui ve-

(*) Sermo Academ. de fanitatis Groninganorum praefidiis ex Urbis naturali historia derivandis. Groningae 1770, 4°. pag. 52.

vero postremae sentinae exhauriendae, Oratoris tempora multo minus quam nostra favebant.

De honesto tamen ac bonorum aestimatione dignissimo paupere hic neutiquam fermo est; hunc sustentare ac relevare et, si morbo laboraverit, sumtu publico bonum atque humanum Medicum ei constituere, non magis charitate jubetur et pietatis officio, quam communi rei publicae salute: ne scilicet uno morbo, languescente simul quaestu, perdatur multorum annorum fructus, aut aeger, dira fortunae suae qualiscunque tuendae necessitate, vitam ac sanitatem omnino negligat.

Simili humanitate nec minoris publicae securitatis causa, sed longe alio modo tractari necesse est, qui de industria aliena vitam vivunt nunc miseram, modo opulentam, at semper inconsideratam; quorum habitacula totidem sunt cloacae pestilentes, privata nec publica auctoritate eluendae. Ex talibus hominibus multos ad bonam frugem se recipere experientia docere non desinit, dummodo manibus suis utantur consilio alieno administratis; usque dum vita laboriosa ac religiosa, corpore et mente sana, atque bona infantum suorum cura, felices esse adfueverint.

Quaenam ergo difficultas remaneat in amplectendo auxilio, quo uno medeatur rebus publicis

atque privatis, vel quidnam boni fit in conservanda medii aevi, mire sibi in egestate et otio favendo placentis, residua barbarie, ego fane non video.

De alio ejusdem temporis falsae atque obscurae Religionis munere, de coemeteriis intra Urbis moenia collocandis, repetere quae a Mosaico usque tempore in hunc diem dicta sunt, idem foret ac tempus terere; atque hoc eo magis, quo confidentius speramus, Urbis Groninganae Magistratum, ut in aliis quondam institutionibus salutaribus (*), sic etiam in abrogando isto more, cujus nulla sana ratio dari possit, multis Patriae Urbibus fore antecessurum.

„Varia remedia, sunt iterum verba Doeve-
reni, ingenti malo (morborum scilicet miseris cum egestate conjunctis) adhiberi possunt; nullum vero magis efficax, nullum ad salutem pauperum
prae-

(*) Quales sunt artis obstetriciae schola; lex Romana (Regia) de gravidis mortuis cum fetu non inferendis renovata; praemia statuta de salvandis submersis; et nostro demum tempore prae reliquis forsan utilissimum, de syphilidis contagio arcendo consilium; quod autem, postquam per aliquot annos expectationi ac votis egregie responderat, nihil nobis reliquit praeter solam memoriam.

præstantius, nullum Civitati honorificentius, nullum sumtuum parsimoniae aptius, quam exstructio Nosocomii publici, quale fere omnes Europae Urbes possident". Verissimum enim est, ut legimus pagina ejus præcedenti, in pauperum habitaculis „tam incertam esse et intempestivam medicamentorum assumptionem; tantum in rebus ad sanationem necessariis, bonis alimentis et potulentis, stragulis, foco, aere puro et renovato, munditia similibusque defectum, tantam plerumque animi curam et sollicitudinem, ut mirandum sit, ullum in tabernis et cavernis suis decumbentium egenorum cum sanitate in gratiam redire" (*).

Itaque si ullum homini officium præstandum sit erga pauperem sanum, quanto majora debentur valetudine conquassato!

Si quis autem dubitaverit de salutis in Nosocomio præerogativa, rationem conferat, ad finem § 12 notatam; quibus addatur quod ex iis, qui in hospitio mortem occubuere, nullus equidem inopia periit, nec desolatus, nec taedio vitae miseriarum plenae.

Itaque praeceptum est humanitatis, ut in omni Urbe Nosocomium sit satis magnum, civibus ac peregrinis semper apertum, atque tali modo in-

struc-

(*) l. c. pag. 58.

structum ut, primo epidemiae ingressu, spatium et apparatus amplificatis atque paratis, aliquot centenos aegros capere possit, paucis Medicis curandos. Hoc pacto prospicitur singulis aegris, et contagii, si quidquam habeat morbus, propagatio eorum sejunctione a sanis optime coercetur.

Cavendum autem, ne, salutaris institutionis loco, hospitium veniat, huic fini multo minus accommodatum; namque hic praesertim extrema se tangunt, ita ut Nosocomium cum omni ejus apparatu, sine Medicorum consilio aut avara manu exstructum, in morbo praesertim epidemico mortis potius quam salutis domicilium appellari mereatur (§ 9).

In Patriae nostrae, Hollandiae praesertim, Urbibus non pauca sunt! Nosocomia bona, veram Parentum pietatem eximie indicantia; sed recentiore aetate omnes fere Europae Gentes nobis palmam praeripuerunt. Harum institutionum aedificia quibusdam auro ac marmore magnifice splendent; aliis, ad nostratum exemplum, summa munditiae, bona habitatione, victu, medicina, soli aegrorum emolumento prospicere curatur. Ex iis autem, quae ipse vidi, facile princeps est Nosocomium Hamburgense novum, ad omnem tam commoditatis quam salubritatis artem revo-

catum, nihiloque carens quod aliquo modo aegrotantium utilitati posset fervire. Talem amplitudinem hoc hospitium habet, ut aegros capiat numero 1100; quorum igitur singulus, collatus cum Civium numero, 110,000 aequante, 00,1 faciat Civitatis universae partem. Si nunc in Urbe Groninga ab epidemia finita ponamus residuos Cives numero 25,000, Nosocomium nostrum, si Hamburgensi similis ei foret ratio, tempore ordinario spatio et apparatu instructum esse deberet pro 250 aegrotantibus. Ut autem hac in Urbe non tantam habemus peregrinorum confluentium frequentiam, nec tantam fortasse, quamvis magnam, pauperum atque inopum copiam, quaeque simul speramus fore ut sapienti atque humanissima Magistratus nostri cura identidem diminuatur, necessitatibus hujus Urbis sufficiens forsitan erit Aedificium ad 100 aegros curandos aptum: ita nimirum ut, cujuscunque epidemiae initio, mox totum quantum impleri possit, simulque brevissimo tempore majori numero recipiendo sit paratum.

Nihil facilius, forsitan quis dixerit, quam tales proponere ideas, quae vero mole sua ruant necesse est, nisi aerario pleno sustineantur; et revera nullus hominum de tam immensae restaura-

tionis difficultate non erit persuasissimus, praesertim post epidemiam adeo diram ac valde sumtuosam. Quoniam vero penes alios est de hac re dijudicare, ipsam operam ejusque instituendi et ad finem perducendi rationem consilio sagaciori relinquere debeo. Haec vero sola adjungere liceat. Primo, utilitatem rerum propositarum, Medicis jam dudum exploratam, post recens exantlatas aerumnas, communis experientiae esse factam atque omnibus confirmatam.

Deinde sermonem non esse de operibus, splendore aut magnificentia sumtuosis, sed hic agi de nostra securitate, de vita humana summoque Civium omnium bono, de rebus ergo, quae in pretii aestimationem venire nequeunt.

Denique Groningam habere exemplum in mox nominata, foedere olim Anseatico secum conjuncta, Urbe; ubi tantum aedificium surrexit, non ut fructus temporis quieti atque tranquilli, sed post exacta proximo bello tributa acerbissima, raptusque et vexationes non paucas; quo tamen non contentus Senatus Urbem praeterea splendide exornavit et magnis operibus Civium utilitati prospexit ac delectamento.

EMENDANDA.

Pag. 5. lin. 11. solitas legatur solitos

16. — 7. His — — — — Haec — —
medebatur medebantur

22. — 8. rotatorum — rotatorium

23. — 6. rationationem ——— ratiocinationem

